

УДК 930(477):355.01(470:477)]”2022”
DOI: 10.31651/2076-5908-2022-2-66-74

НИКОЛАСЬ Юрій Олексійович
доктор історичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
відділу політичної культури та ідеології
Інституту політичних і етнонаціональних
досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1986-9956>
e-mail: nikolaets-yu@ukr.net

ДИНАМІКА ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ 2022 р.

У статті визначені основні чинники, які вплинули на динаміку історичної пам'яті в Україні після повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну у 2022 р. Метою дослідження стало окреслення впливу російської агресії на конструювання та деконструкцію історичних міфів про «споконвічну дружбу російського та українського народів», про російський і український народи як «єдиний народ», а також про «силу російської зброї» та «історичний регіон Новоросію». На основі аналізу результатів соціологічних опитувань визначено залежність ставлення громадян України до історичних подій та постатей від розгортання та характеру бойових дій. Визначено вплив державної політики пам'яті на формування «місце пам'яті» та вшанування громадян, які відзначилися при організації відсічі агресору. На основі результатів наукового пошуку запропоновані певні підходи до уніфікації участі держслужбовців у реалізації державної інформаційної політики в умовах війни. Визначені основні причини відмови України від віктимізації власної історії та характер формування історичної пам'яті на тлі об'єднання української громадянської нації для протидії агресивним діям Російської Федерації.

Ключові слова: історична пам'ять, російсько-українська війна, місце пам'яті, протидія агресії, історична політика.

Постановка проблеми та аналіз публікацій. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну наприкінці лютого 2022 р. стало найбільшою з часу завершення Другої світової війни локальною війною у Європі. Ця подія привернула увагу науковців, які досліджували різні аспекти стійкості українського громадянського суспільства виходячи з його здатності протистояти російській агресії. С. Волкер [1] наголошував, що протистояння проявилось у відмові значної частини жителів Сходу та Півдня України від спілкування російською мовою, а П. Форт відзначав важливість демонтажу пам'ятників, пов'язаних із Росією, та перейменування вулиць в українських містах [2]. Р. Дайермонт зробив висновок, що зміни довоєнної ідентичності (мається на увазі до повномасштабного вторгнення Росії) українських громадян супроводжуються утвердженням європейської ідентичності, і це сприяє сприйняттю України як європейської країни, а не пострадянської [3]. Окремі проблеми, пов'язані із аналізом динаміки історичної пам'яті в Україні в умовах повномасштабного російського вторгнення, висвітлювали автори доповіді «Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз» [4] та колективної монографії «Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність» [5].

Мета дослідження полягає у визначенні того, до яких подій історії найбільше змінили своє ставлення громадяни України в умовах повномасштабного російського вторгнення, а також оцінки динаміки таких змін.

Виклад основного матеріалу. Матриця історичної пам'яті виступає важливим засобом впливу на соціалізацію індивіда, а історична пам'ять особи постає наслідком цілеспрямованої історичної політики, метою якої є формування громадянської ідентичності. Відмінність демократичних країн від авторитарних у цьому контексті неодмінно пов'язана із формуванням у громадян (або підданих) критичного або некритичного ставлення до історії держави та визначення її місця і ролі у світовій історії. Проте у обох випадках за допомогою соціальних технологій відбувається створення історичних міфів, покликаних

підживлювати легітимність владних структур або обумовлювати претензії суб'єктів політики на політичну владу.

Міф є специфічною формою створення й поширення інформації, яка базується на вірі, легенді, ідеологізації, телеологізації. Поєднання у міфотворчості раціонального і ірраціонального знання, опертя міфу на суспільну психологію робить його стійким [6, 174].

Відомо, що радянська, а пізніше – й російська історична політика у кількох ключових моментах використовувала маніпуляції з історією українських земель. Йдеться, наприклад, про пошук витоків радянської держави в історії України: процес державотворення радянські науковці тісно пов'язували із зародженням держави із центром у Києві. Ідея про Київську Русь, як фундамент державності, неминуче тягнула за собою й міф про «віковічну дружбу українського та російського народів». Наголос на такій дружбі виявився зручним засобом нав'язування переконання про «тисячолітню історію» Росії та СРСР. І саме тому будь-які спроби переосмислення історії України, які виходили за визначені рамки відносин русів-українців та московитів-расеян, тягнули за собою як мінімум звинувачення в «українському буржуазному націоналізмі».

Проте така модель історії Росії/СРСР базувалася не лише на довільному трактуванні та перекрученні історичних фактів, а й неминуче повинна була спиратися на замовчування багатьох подій, які не вписувалися у визначені канони історичного розвитку російської та радянської імперій. Під заборону потрапили наукові пошуки, пов'язані із дослідженням протиборства між русами-українцями та московітами, українського державотворення, опору українства процесу радянзації. Тривалий час замовчувалася правда про реалії «воєнного комунізму», форсовану індустріалізацію, примусову колективізацію сільського господарства, голодомор-геноцид українського народу, втрати у роки Другої світової війни, боротьбу українських повстанців за відродження української державності тощо.

Однак в роки існування СРСР не вдалося повністю спотворити історичну свідомість українського народу. Неофіційні уявлення про певні історичні події та явища української історії, представлені у буденній свідомості, не вдалося замінити сукупністю її офіційних інтерпретацій. І чи не найбільше це стосується пам'яті про голодомор-геноцид 1932–1933 рр., передвоєнні радянські репресії та боротьбу українських повстанців у роки Другої світової війни та ще певний час після її завершення. Крім того, народна пам'ять зберегла й певні, відмінні від офіційних, уявлення про перебіг бойових дій під час німецько-радянської війни, про втрати серед військових та цивільного населення і масштабні депортації. З іншого боку, тривалий час після відновлення Української державності, і навіть після початку російсько-української війни у 2014 р. багато українських громадян позитивно відгукувались про Російську Федерацію, висловлювали ностальгію про розпад СРСР та не заперечували проти того, що українці та росіяни є братніми народами.

У роботі Л. Нагорної містилося твердження, що ветерани Другої світової війни були «волею історії» утягнуті у вир геополітичних протистоянь» і найтяжче переживали «зміни ціннісних орієнтацій і переоцінки того, у чому, ймовірно, бачили для себе сенс життя». А «їхні травми» роз'ятрювали «політики й історики, нав'язуючи літнім людям такі оціночні стереотипи й моделі примирення, які йдуть у розріз з їхніми внутрішніми переконаннями». Своєю часу дослідниця навіть стверджувала про наявність у історичній пам'яті «потужної етичної складової» [7, 17]. На її думку, через наявність у історичній пам'яті «потужної етичної складової» історична політика не мала би бути травматичною для ще живих учасників певних подій.

Не усвідомлюючи виховного значення пам'ятників та пам'яток історії та культури, певна категорія українських громадян висловлювала думку про можливість збереження пам'ятників радянської епохи. Мотивом цього виступали твердження про те, що такі пам'ятники були встановлені вже давно, і вони нікому не заважають. А для частини жителів окремі пам'ятники перетворилися на символи певних поселень. Саме так у Херсоні нерідко висловлювалися про червоноармійську тачанку, встановлену на в'їзді у місто. Це й не дивно з огляду на те, що навіть в умовах війни у квітні 2014 р. питома вага тих, хто жалкував за розпадом СРСР становила 33 %. І хоча цей показник зменшився порівняно із 2010 р. (46 %) у півтора рази, але все ж залишався досить значним, оскільки близько третини жителів

Центру України, майже половина жителів Сходу і Півдня і понад 60 % жителів Донбасу шкодували за розпадом СРСР. І якщо у Центрі, на Сході і Півдні протягом впродовж 2013–2014 рр. кількість тих, хто шкодує про розпад СРСР загалом зменшилася, то на Донбасі зросла [8]. Таким чином, навіть в умовах російсько-української війни на Донбасі більшість населення висловлювала жаль з приводу розпаду країни, якої не існувало вже майже 25 років. Тому не дивно, що на території так званих «ДНР» та «ЛНР» зберігався попит на радянську символіку, свята та спосіб життя. От тільки економічних можливостей для повернення всього цього вже не існувало, і значна частина населення українського Донбасу перетворилася на заручників реалізації Росією її зовнішньополітичних планів.

У 2022 р. більшість громадян України відчули на собі наслідки дій російських «визволителів» і досить швидко зрозуміли, що метою Росії було визначене знищення української громадянської ідентичності під прикриттям ідей «руського міра». Для багатьох українських громадян проявом дикунства стало використання загарбниками тактики «випаленої землі», коли російська армія руйнувала населені пункти у такий спосіб, що вони ставали повністю непридатними для життя. Українські міста Буча, Ворзель, Гостомель, Волноваха, Маріуполь, Краматорськ, Бахмут, Миколаїв, Харків та інші зазнали значних руйнувань. Соледар, Мар'їнка, Вугледар та багато інших стали повністю непридатними для життя. Обстріли підприємств критичної інфраструктури України призвели до припинення електропостачання на всій території України. Наслідком ракетних атак стала загибель багатьох громадян у віддалених від лінії фронту населених пунктах. При тому російська пропаганда намагалася виправдати такі варварські руйнування українських міст тим, що начебто впродовж попередніх восьми років українська армія «обстрілювала Донбас» воюючи із «народом Донбасу». Однак саме дії російських військ призвели до багатьох смертей і руйнувань на Донбасі та у інших регіонах України. І усвідомлення цього сприяло різкій зміні поглядів населення України на російсько-українські відносини та переоцінці багатьох подій і явищ української історії.

Вже на початку квітня 2022 р. 91 % опитаних громадян України не підтримували тезу, що «росіяни і українці – один народ». Кількість тих, хто мав таку думку, скоротилася до 8 % (у серпні 2021 р. таких було 41 %, у березні 2022 – 21 %. Підтримка такої ідеї все ще фіксувалася серед 23 % жителів Сходу та 13 % опитаних старшого покоління. Натомість в інших макрорегіонах та вікових групах підтримка такої тези була майже відсутня. Протягом березня 2022 р. у півтора рази зросла кількість тих, хто вважав, що відновлення дружніх відносин українців із росіянами стало неможливим (з 42 % до 64 %). Водночас 22 % респондентів зауважили, що це може статися не менше, ніж через 20–30 років. Тих, хто бачив таке примирення у перспективі до 15 років – близько 10 %. Навіть на Півдні та Сході України більше половини респондентів не вірили у відновлення дружби між народами. При тому 76 % опитаних підтримали ініціативу перейменування вулиць та інших об'єктів, назви яких пов'язані з Росією. І від серпня 2021 р. з 75 % до 98 % зросла кількість опитаних, які ідентифікували себе як громадяни України. А кількість тих, хто говорив про себе як про «радянську людину» зменшилася з 21 % до 7 %. Водночас з 27 % до 57 % зросла кількість респондентів, які ідентифікували себе як «європейців» [9].

Повномасштабна війна відчутно вплинула на сприйняття пов'язаних зі «спільною» радянською історією ідеологічних питань. Результати багаторічних соціологічних опитувань в Україні та Росії підтвердили рух громадської думки у протилежних напрямках щодо історичного минулого. Прикладом цього став показник ностальгії за розпадом СРСР. Так, у Росії за останні десять років він здебільшого зростав (з 2010 р. показник зріс з 55 % до 63 %), в Україні – знижувався (з 2010 р. з 46 % до 11 %). На місце колись значимих та пов'язаних радянською пропагандою історичних постатей почали повертатися українські національні герої та символи. На кінець квітня 2022 р. в Україні не жалкували за розпадом СРСР 87 % респондентів [10].

Однією з ключових змін в історичній пам'яті стала переоцінка ставлення до Дня Перемоги 9 травня. До 2022 р. це свято 80 % дорослого населення України сприймали як таке, що має значимий особистий символізм, то після повномасштабного вторгнення РФ для значної частини опитаних (36 %) воно перейшло у розряд пережитків минулого або ж

буденності (23 %). Для 80 % респондентів – це День Пам'яті і лише для 15 % – День Перемоги (у 2018 р. таких було 58 %). Водночас 78 % українців високо оцінили внесок українського народу у перемогу над фашизмом, а 67 % переконані, що саме Україна забезпечила найбільший внесок у перемогу над Німеччиною у Другій світовій війні [10]. Не виключено, що останнє твердження обумовлене успішними діями ЗСУ, які не лише зупинили просування ворога, а й відкинули війська РФ від Києва, Харкова, змусили відступити з Херсона тощо. У зв'язку з цим в українському соціумі набула поширення думка, що без України СРСР аж ніяк не перебував би у таборі переможців у Другій світовій війні.

У символічному ряді українців, пов'язаному із подіями Другої світової війни, відбулося різке зміщення акценту з прорадянського на проукраїнський. Якщо у 2008 р. 74 % опитаних вважали, що українські солдати та офіцери у складі Червоної Армії воювали за радянську батьківщину, 13 % – за звільнення України і лише 3 % – за звільнення Європи, то у 2022 р. тих, хто вважав, що українці воювали за свою землю стало 44 %, за радянську батьківщину – 39 %, за звільнення Європи – 7 %. Як і у 2008 р. лише 3 % респондентів вважали, що вони воювали за Сталіна. При тому оцінюючи сучасну російсько-українську війну, 75 % громадян України вважали, що українські солдати та офіцери захищають сьогодні як народ України, так і народи Європи, і лише 22 % – що тільки народ України. Поруч з тим у суспільстві домінує й позитивне ставлення до воїнів Червоної Армії, які воювали з фашизмом (85 %) та воїнів УПА (71 %). Саме у 2022 р. в Україні суттєво зросла підтримка визнання ООН і УПА учасниками боротьби за державну Незалежність України: 81 % підтримували, а проти лише 10 % (з 2010 р. показник підтримки зріс у 4 рази, а з 2015 р. – удвічі). В умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну позитивне ставлення до С. Бандери зросло до 74 % у 2022 р. (у 2012 р. – 22 %). Таке ставлення до нього переважало й на Півдні і Сході України, а також серед тих, хто спілкується російською мовою. Натомість ставлення до радянських керівників стало переважно негативним. За останні 8 років ставлення до Леніна погіршилося вдвічі, до Сталіна – тричі. В таких умовах понад 65 % опитаних підтримали перейменування вулиць в Україні, що містять російські або радянські назви, 71 % висловилися за демонтаж пам'ятників, які пов'язані із Росією. Водночас щодо демонтажу пам'ятників, пов'язаних із історією Другої світової війни відносна більшість виступила проти (40 %), підтримали таку ініціативу – 19 %, нейтрально поставилися до неї – 36 % [10].

У цій ситуації важливо змістити акценти протистояння на символічному полі Другої світової війни. Згідно із результатами соціологічних опитувань, ця війна цілком логічно продовжує залишатися для громадян України однією з найважливіших подій ХХ ст. Частина населення України виступає проти руйнування «позитивного іміджу» німецько-радянської війни як засобу подолання нацизму. Проте сприйняття цієї події як надзвичайно важливої не означає, що громадяни України продовжують сприймати Другу світову війну насамперед як протистояння СРСР та Німеччини. Завдяки новітній історичній політиці вдалося поширити усвідомлення того факту, що німецько-радянська війна 1941–1945 рр. була одним із театрів бойових дій у роки Другої світової. І протистояння на інших театрах війни було не менш запеклим, а масштаби людських втрат відрізняються не виключно через «важливість» бойових дій на певному театрі бойових дій, а унаслідок різниці рівнів військового мистецтва та ставлення до своїх солдатів і офіцерів у арміях воюючих сторін. А колабораціонізм виявився в роки війни настільки поширеним явищем, що його причини не можуть бути визначені у рамках представлення одних учасників протистояння як «своїх», а інших – як «зрадників». При тому важливим видається спрямування української політики пам'яті про Другу світову війну на формування уявлень про неї як про трагедію всього людства, що ніколи не повинна повторитися (на відміну від російської політики пам'яті, орієнтованої на мобілізацію громадян на нове протистояння задля реалізації геополітичних цілей і завдань). Тим більше, що Україна не прагне розділити відповідальність із РФ, як спадкоємниці СРСР, у питанні розпалювання Другої світової війни, коли у 1939–1941 рр. СРСР та Німеччина виступили як союзники.

В умовах повномасштабного вторгнення РФ суттєво поширилися й масштаби оцінки громадянами України Голодомору 1932–1933 рр. як геноциду. Згідно результатів опитування, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг», 93 % респондентів зазначили, що

погоджуються із твердженням, що Голодомор 1932–1933 рр. був геноцидом українського народу, лише 3 % заперечили і 4 % – вагалися із відповіддю. За останні десять років відбулося зростання у півтора рази кількості респондентів, які погоджувалися із твердженням, що Голодомор 1932–1933 рр. є геноцидом. З такою думкою погодилася більшість жителів як західних, центральних, так і південних та східних областей країни. Не було зафіксовано й значимих відхилень у вікових розподілах у цьому питанні [11].

У 2022 р. абсолютна більшість опитаних (96 %) позитивно ставилися до воїнів ЗСУ. І якщо в оцінках радянських воїнів та бійців УПА збереглися регіональні відмінності, то щодо сучасних воїнів української армії спостерігається повний регіональний чи віковий консенсус [10]. Досить вірогідно, що успішні дії ЗСУ сприяли формуванню почуття гордості за свою країну у 75 % громадян України. І якби сьогодні стояв вибір підтримати проголошення Незалежності України, то абсолютна більшість (86 % однозначно і 11 % скоріше) зробили б це. Порівняно із 2021 р. цей показник зріс з 80 до 97 %, а порівняно із 2012 р. – з 62 % до 97 % (Сімнадцяте загальнонаціональне опитування 2022) [12].

Порівняно із початком російсько-української війни переважно відійшли у минуле переконання, що ЗСУ на Донбасі відстоюють інтереси та цінності західноукраїнського населення. Громадяни усвідомили, що українські воїни захищають країну від агресора і зірвали плани винищення українців як нації.

Важливою зміною у ставленні до ЗСУ також було усвідомлення того, що з загарбниками на рівних воюють не лише чоловіки, а й українські жінки, які прославилися як снайпери, бійці штурмових груп і навіть члени екіпажів САУ. Якщо раніше образ жінки на війні переважно асоціювався із медпрацівниками або ж бійцями допоміжних підрозділів, і дещо рідше – із снайперами, то з 2022 р. можна вести мову про поступове стирання відмінностей у образі воїна між чоловіками та жінками. Усвідомлення цього суттєво вплинуло на сприйняття російсько-української війни як народної після повномасштабного вторгнення РФ.

У 2022 р. проект вшанування пам'яті жінок-воїнів був започаткований за підтримки УІНП. Його метою стала не лише популяризація їх подвигів, а й висвітлення мотивів вступу до лав ЗСУ та усвідомлення громадянами ціни, яку сплачує Україна у боротьбі з ворогом. Так, першою жінкою Героєм України, якій це звання було присвоєне посмертно, стала І. Дерусова, яка народилася на Луганщині і загинула під час російського артилерійського обстрілу.

На кінець 2022 р. були оприлюднені укази про присвоєння звання Героя України 692 особам. Але точна кількість нагороджених невідома через те, що деякі захисники отримали це звання на основі указів, які не були оприлюднені. Легендою про персонажа російсько-української війни, українського пілота-аса стали оповіді про «Привида Києва». Деякий час ним називали О. Оксанченка, а пізніше як «Привида Києва» стали сприймати збірний образ пілотів 40-ї бригади тактичної авіації. Командування повітряних сил ЗСУ зробило заяву, що «Привид Києва» уособлює багатьох українських льотчиків, після загибелі майора С. Тарабалки, якого називали «Привидом» журналісти з Великобританії. Широко відомими стали багато імен захисників Маріуполя, у тому числі й тих, хто деякий час перебував у ворожому полоні. Україна дізналася імена пілотів, які ціною свого життя відводили пошкоджені літаки від населених пунктів, у складних умовах збивали ворожі ракети та дрони. Засоби масової інформації оприлюднили історії українських піхотинців, десантників, танкістів, артилеристів, моряків, нацгвардійців, які мужньо зустріли навалу ворога, а також імена працівників поліції та Державної служби України з надзвичайних ситуацій, волонтерів, які відзначилися на цій війні. Водночас війна поставила на порядок денний і перегляд рішень про присвоєння державних нагород (у тому числі й звання Герой України) тим, хто у скрутний для своєї країни час віддав перевагу співробітництву з ворогом. Таке питання, наприклад, постало щодо В. Богуслаєва, який вже будучи Героєм України (з врученням ордена Держави 19 січня 2000 р.), у жовтні 2022 р. був заарештований СБУ, а згодом звинувачений у державній зраді.

Умови та характер ведення бойових дій суттєво підвищили суспільну небезпеку дій колаборантів. Тому у березні 2022 р. Верховна Рада України доповнила Кримінальний кодекс ст. 111-1 «Колабораційна діяльність», яка внесена до розділу 1 особливої частини Кодексу

«Злочини проти основ національної безпеки». А у квітні Кодекс був доповнений ст. 111-2 «Пособництво державі-агресору». Це мало не лише суттєво підвищити відповідальність за названі злочини, а й продемонструвати готовність організувати належну відсіч агресору. У таких умовах увага суспільства виявилася прикутою до рішень судових органів у справах тих, кого підозрювали у співпраці із ворогом. Вкрай негативно сприймалися випадки звільнення судами під заставу коригувальників ворожого вогню, уникнення відповідальності колаборантів за співпрацю із ворогом, а також прояви симпатії до військ агресора.

В умовах війни були заарештовані або отримали підозри щодо вчинення злочинів деякі народні депутати України, військовослужбовці, працівники поліції та СБУ. Частина з них звинувачували у співпраці із ворогом. І така співпраця дорого коштувала Україні. А тому у пам'яті громадян дії колаборантів вже закарбувалися виключно як негативне явище і загроза суверенітету і територіальній цілісності держави. І саме через це у 2022 р. спостерігалося погіршення ставлення до жителів тимчасово окупованого Криму та так званих «ДНР» та «ЛНР», значна частина яких воює на боці ворога. До жителів окупованого Криму у серпні 2022 р. позитивно ставилися 22 % респондентів, негативно – 23 %, нейтрально – 45 % (у квітні позитивно ставилися 41 %, негативно – 14 %, нейтрально – 40 %). До жителів так званих «ДНР»/«ЛНР» позитивно ставилися лише 14 %, негативно – 47 %, нейтрально – 32 % (у квітні – позитивно ставилися – 27 %, негативно – 31 %, нейтрально – 37 %) [12]. Фактично до того, як частина жителів Сходу і Півдня України не взяли в руки зброю і не почали воювати проти власної держави, ні відмінності у оцінці ними певних подій минулого, ні відмінності у оцінці зовнішньополітичного вектору України, не спричиняли зростання негативного ставлення до них з боку інших громадян України. Тобто відмінності у оцінці окремих історичних постатей чи подій не стали причиною негативного ставлення чи звинувачень у зраді. Такі звинувачення та формування негативного ставлення з боку громадян України стали наслідком колаборації з ворогом, який напав на Україну і плекає надію на знищення української державності.

Висновки. Поширення міфу про «віковичну дружбу російського і українського народів» дорого обійшлося Україні, абсолютна більшість населення якої не чекала від РФ удару в спину. І навіть анексія Криму та початок російсько-української війни для частини громадян України не переважили впливу радянської та російської міфотворчості. Але планомірне жорстоке винищення українського населення у містечках поблизу Києва, варварські удари по житлових кварталах українських міст, оприлюднення фактів катування військовополонених та цивільних громадян, історій тих, хто пережив ворожу окупацію та полон для багатьох українців стали підставою переосмислити уявлення про «віковичну дружбу російського і українського народів».

На фоні скорочення народжуваності в Україні старіння населення держави призводило до того, що тривалий час люди старшого віку, соціалізація яких відбулася у роки існування СРСР, справляли потужний вплив на оцінки історичного минулого. Для багатьох з них ностальгія по СРСР передусім була пов'язана із пам'яттю про молоді роки, про стабільність соціально-економічного розвитку. Переважно не готові до нових умов розбудови ринкової економіки, вони не сприймали нововведень. Але повномасштабна агресія Росії проти України 2022 р. суттєво вплинула на «декомунізацію» та «дерусифікацію» суспільної думки в Україні. Усе радянське абсолютною більшістю громадян стало сприйматися як російське і, відповідно, – вороже. Головною причиною цього стало використання російською пропагандою у війні проти України радянських символів та спекуляцій на «спільному» історичному минулому. Такі спекуляції особливо болісно сприймалися в умовах, коли Президент Російської Федерації В. Путін виголошував, що українці та росіяни – «братні народи», і одночасно війська РФ здійснювали масовані обстріли українських міст.

Формування українського громадянського суспільства відбулося під впливом вивчення та популяризації історії України. Не применшуючи значення для розвитку держави точних наук, можна однозначно стверджувати, що вивчення історії України було, є і буде надзвичайно важливою умовою формування громадянської ідентичності, яка забезпечує стійку мотивацію до захисту рідної землі. Водночас громадяни повинні мати можливість критично переосмислювати історичні події та явища, а також внесок окремих політичних

діячів у розбудову держави. У таких умовах формування цілей та завдань історичної політики має виходити із єдності наукового історичного пізнання та «усної історії». У іншому випадку будь-які дії на цій ниві будуть сприйматися у розрізі «офіційна політика» та «правда історії». Формування надміру політизованого дискурсу про порівняно недавнє минуле доволі часто утворює контрдискурс із «усною історією», що в сучасних умовах розвитку засобів масової комунікації найчастіше призводить до нерозуміння широкими суспільними верствами заходів у сфері історичної політики.

Хоча сучасне українське суспільство виявило достатню стійкість проти впливу російської пропаганди, потрібні комплексні заходи, спрямовані на протидію реалізації ворожих спеціальних інформаційних операцій, пов'язаних із впливом на історичну пам'ять. Важливо не лише мати у арсеналі законодавця можливість припиняти антиукраїнську діяльність у інформаційному просторі, а й дієві механізми протидії такій діяльності із дійсним покаранням винних осіб. Цінуючи демократичні свободи (зокрема, свободу слова), варто запрошувати українських науковців, політичних діячів, які висловлюють поза межами країни певні вигідні для російської пропаганди погляди, до публічної дискусії у наукових установах України. Це сприятиме забезпеченню можливості для них відстоювати свою позицію у колі професіоналів, які добре розуміються на історичному та історіографічному аналізі. Такий підхід дозволить протидіяти використанню певних концептів деяких українських дослідників в інтересах Російської Федерації. У такий самий спосіб варто також організовувати зустрічі із рейтинговими «експертами», які часто нав'язують свою думку широкому загалу, але уникають брати участь у фахових наукових дискусіях, а також із інфлюенсерами, чий вплив на формування думки громадян суттєво посилюється в умовах інформаційного суспільства.

Україні, громадяни якої зупинили «другу армію світу», не варто у майбутньому акцентувати увагу на віктимізації власної історії, а потрібно зосередити зусилля для формування модерної історичної пам'яті, орієнтованої на увічнення досягнень на шляху державного будівництва і захисту єдності і територіальної цілісності держави.

Список використаної літератури

1. Walker S. *Enemy Tongue: Eastern Ukrainians Reject Their Russian Birth Language*. *The Guardian*. 2022. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/jun/04/enemy-tongue-eastern-ukrainians-reject-their-russian-birth-language>
2. Fort P. «Everything Must Go»: *Ukraine's Kharkiv Renames Streets*. *The Moscow Times*. 2022. URL: <https://www.themoscowtimes.com/2022/05/24/everything-russian-must-go-ukraines-kharkiv-renames-streets-a77792>
3. Deyermont R. Security, history and the boundaries of European identity after Russia's invasion of Ukraine, 2022. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2336825X221117493>
4. Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь / редкол.: С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Н. В. Хамітов, Є. І. Головаха, С. С. Дембіцький, В. А. Смолій, О. В. Скрипнюк, С. В. Стоєцький ; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2022. 552 с.
5. Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність / авт. кол.: О. Рафальський (керівник), Я. Калакура (науковий редактор), О. Калакура, М. Юрій. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 512 с.
6. Світоглядно-теоретичний вимір сучасної української політики / М. І. Михальченко (кер. авт. кол.), М. С. Кармазіна, В. О. Ковалевалевський та ін. Київ: ІПіЕНД, 2010. 358 с.
7. Нагорна Л. П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. Київ: ІПіЕНД, 2012. 328 с.
8. Ностальгія за СРСР та ставлення до окремих постатей, 2014. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/nostalgiya_po_ssr_i_otnoshenie_k_otdelnym_lichnostyam.html
9. Восьме загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни, 2022. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/vosmoy_obschenacionalnyu_opros_ukraina_v_usloviyah_voynu_6_aprelya_2022.html
10. Десяте загальнонаціональне опитування: ідеологічні маркери війни (27 квітня 2022), 2022. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/desyatyu_obschenacionalnyu_opros_ideologicheskie_markery_voynu_27_aprelya_2022.html
11. Динаміка ставлення до Голодомору 1932–1933 рр. (листопад 2022), 2022. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/dinam_ka_stavleniya_do_golodomoru_1932-33_rr_listopad_2022.html

12. Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: ідентичність, патріотизм, цінності (17–18 серпня 2022), 2022. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/s_mnadcyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_dentichn_st_patr_otizm_c_nnost_17-18_serplya_2022.html

References

- Walker, S. (2022). Enemy Tongue: Eastern Ukrainians Reject Their Russian Birth Language. The Guardian. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/jun/04/enemy-tongue-eastern-ukrainians-reject-their-russian-birth-language>
- Fort, P. (2022). «Everything Must Go»: Ukraine's Kharkiv Renames Streets. The Moscow Times. URL: <https://www.themoscowtimes.com/2022/05/24/everything-russian-must-go-ukraines-kharkiv-renames-streets-a77792>
- Deyermond, R. (2022). *Security, history and the boundaries of European identity after Russia's invasion of Ukraine*. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2336825X221117493>
- (2022). *National resilience of Ukraine: strategy for responding to challenges and anticipating hybrid threats: national report* / editorial board: S. I. Pirozhkov, O. M. Maiboroda, N. V. Khamitov, E. I. Golovakha, S. S. Dembitskyi, V. A. Smolyi, O. V. Skrypnyuk, S. V. Stoetskyi; Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv. (in Ukr.)
- (2022). *Civilizational identity of Ukrainians: history and modernity* / the author's team: O. Rafalskyi (head), J. Kalakura (scientific editor), O. Kalakura, M. Yuriy. Kyiv: Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. (in Ukr.)
- (2010). *Worldview-theoretical dimension of modern Ukrainian politics* / M. I. Mykhalchenko (head of the author's team), M. S. Karmazina, V. O. Kovalevskyi and others. Kyiv: Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. (in Ukr.)
- Nagorna, L. P. (2012). *Historical memory: theories, discourses, reflections*. Kyiv: Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. (in Ukr.)
- (2014). *Nostalgia for the USSR and attitudes towards individual figures*. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/nostalgiya_po_ssr_i_otnoshenie_k_otdelnym_lichnostyam.html (in Ukr.)
- (2022). *Eighth national survey: Ukraine in war conditions*. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/vosmoy_obschenacionalnyy_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_6_aprelya_2022.html (in Ukr.)
- (2022). *Tenth national survey: ideological markers of war (April 27, 2022)*. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/desyatyy_obschenacionalnyy_opros_ideologicheskie_markery_voyny_27_aprelya_2022.html (in Ukr.)
- (2022). *Dynamics of attitudes towards the Holodomor 1932–1933. (November 2022)*. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/dinam_ka_stavleniya_do_golodomoru_1932-33_rr_listopad_2022.html (in Ukr.)
- (2022). *Seventeenth national survey: identity, patriotism, values (August 17–18, 2022)*. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/s_mnadcyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_dentichn_st_patr_otizm_c_nnost_17-18_serplya_2022.html (in Ukr.)

NIKOLAIETS Yurii, PhD hab. (History), Full Professor, Leading Researcher of Department of modern political culture and ideology Institute of Political and Ethnonational Studies named after I. F. Kuras of the National Academy of Sciences of Ukraine,
e-mail: nikolaets-yu@ukr.net

DYNAMICS OF HISTORICAL MEMORY IN THE CONDITIONS OF A FULL-SCALE RUSSIAN INVASION INTO UKRAINE IN 2022

Introduction. The article identifies the main factors that influenced the dynamics of historical memory in Ukraine after the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine in 2022. The actions of Russian troops led to many deaths and destruction in Donbas and other regions of Ukraine. This events contributed to change in the views of the Ukrainian population on Russian-Ukrainian relations and a reassessment of many phenomena of Ukrainian history.

Purpose. The purpose of study is to determine the influence of Russian aggression on the construction of historical myths about the «primordial friendship of the Russian and Ukrainian peoples», about the Russian and Ukrainian peoples as a «single people», as well as about the «power of Russian weapons» and the «historical region Novorossiia».

Methods. Author used the sociological method, content analysis, comparative, system-structural method.

Results. *Russian's aggression against Ukraine in 2022 significantly influenced the «derussification» of public opinion in Ukraine. The participation of Ukrainian women in hostilities contributed to the formation of the newest image of a woman warrior.*

Originality. *Author determined the dependence of the attitude of Ukrainian citizens to historical events and figures on the deployment and nature of hostilities. The influence of state policy of memory on the formation of «places of memory» and commemoration of citizens who distinguished themselves during the organization of repelling the aggressor was determined. The main reasons for Ukraine's refusal to victimize its own history have been identified. The nature of the formation of historical memory in the conditions of the unification of the Ukrainian civil nation to counter the aggressive actions of the Russian Federation is determined.*

Conclusions. *Citizens of Ukraine stopped the «second army of the world». Ukraine needs to abandon the victimization of its own history. Ukraine needs the perpetuation of achievements in the way of state building and protection of the unity and territorial integrity of the state.*

Keywords: *historical memory, Russian-Ukrainian war, place of memory, resistance to aggression, historical politics.*

Одержано редакцією 18.11.2022
Прийнято до публікації 12.12.2022

